

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЄС ЯК ЧИННИК ЙОГО ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

Дослідження процесу детермінації мотиваційних аспектів євроінтеграційних устремлінь України вимагає приділення серйозної уваги до соціальних аспектів розвитку єдиної Європи.

Метою даної розвідки в рамках аналізу важливих чинників та мотивів вступу нашої країни до ЄС є з'ясування сутності системи регулювання соціальних процесів у Європі; визначення функцій соціальної політики ЄС та принципів співвідношення національної та наднаціональної соціальної політики.

Певні аспекти зазначеної проблематики розглядаються у працях як вітчизняних, так й зарубіжних науковців. До них, зокрема, відносяться публікації В. Копійки, Т. Шинкаренка, М. Стрежневої, Г. Воопа, Л. Вітте та ін.

Розглядаючи роль Європи як першопрохідника в галузі еволюції соціальної функції сучасної держави, слід відмітити, що вона виглядає найбільш вражаючою. За півтора століття було пройдено довгий шлях від приватної добродійності й початків державного патронажу до фундаментальних концепцій соціального партнерства, соціальної ринкової економіки і держави добробуту, покладених (в ряді країн - ще до Другої світової війни, а після її - майже всіма країнами Заходу) в основу соціальної політики держави. Вона поширюється на такі сфері соціального життя, як зайнятість і міграція трудящих, доходи й податки, захист споживачів, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, організація дозвілля й туризм. При цьому уряди керуються не тільки критеріями приватного інтересу й економічної рентабельності, але й критерієм суспільних потреб, який далеко не завжди співпадає з ринковими принципами й сприймається державою як результат тривалого тиску соціал-демократії й профспілок.

Відносно цього необхідно зробити ряд принципових висновків:

- по-перше, система державного регулювання в європейських країнах набула яскраво виражену соціальну спрямованість. Це, на наш погляд, докорінно змінило характер всієї системи суспільних відносин у даній групі країн у порівнянні з довоєнною епохою, стало найважливішим свідченням життєздатності сформованого в них суспільства вже ХХІ століття;

- по-друге, так званий «реальний соціалізм» повністю програв

змагання з альтернативною суспільною системою не тільки в економіці, але й у реалізації проголошених соціальних цілей;

- по-третє, в європейських країнах відбулася корінна перебудова внутрішніх функцій держави. Якщо раніше вона обмежувалась майже винятково роллю «охоронця порядку», що охороняє сформовану суспільну систему з її відносинами власності, соціальною нерівністю, привілеями вищих прошарків і можновладців, то у ХХІ столітті головним у діяльності держави стало систематичне й різноманітне регулювання економічних і соціальних процесів. Ця найбільша зміна в структурі й призначенні механізмів саморозвитку європейського суспільства спонукає повернутися до фундаментальної проблеми взаємин у трикутнику: «ринкова система виробництва - громадянське суспільство - держава», і особливо - до аналізу реальної ролі держави в регулюванні відносин між найманцями та працедавцями.

Західна Європа є регіоном найбільшої соціальної стабільності, забезпеченої не тільки високою продуктивністю праці (до початку 1990-х рр. виробництво валового внутрішнього продукту на душу населення досягло 20 тис. дол.), але й активною соціальною політикою держави й усього суспільства (у країнах регіону на соціальні цілі витрачається 20-30% ВВП і 40-60% державного бюджету)[1].

Соціальна програма ЄС передбачає прийняття низки заходів, що сприяють підвищенню рухливості робочої сили, таких, як забезпечення права на проживання, визнання професійних дипломів, урегулювання пенсійних прав і порядку оподаткування громадян однієї держави-члена, що працює в іншій державі-члені, тощо. Як зазначають вітчизняні дослідники В. Копійка і Т. Шинкаренко, „центральне місце у програмі приділяється проблемі зайнятості, зокрема, передбачається включення національних програм у загальну стратегію ЄС”[2]. Передбачено також удосконалювання ряду положень, що стосуються прав працівників-мігрантів із третіх країн, якщо вони (мігранти) в’їхали, проживають і працюють в країнах ЄС на законних підставах. Про важливість цієї теми говорить той факт, що в середині 1990-х рр. мігранти із третіх країн становили близько 5% економічно активного населення Євросоюзу[3].

Іншим важливим фактором є розширення демократії, її поширення на економічне й соціальне життя, розвиток трудового законодавства й активна соціальна політика держави. Як вважає європейський експерт Г.Вооп, „економічна політика, що проводиться в рамках соціального ринкового господарства, повинна орієнтуватися на соціальні стандарти”[4]. На його думку, „якщо дивитися з суспільної

точки зору, рівень освіти, стабільна система соціального страхування, попит, який функціонує за допомогою рівності можливостей вільних громадян в рамках демократичної і правової системи – все це важливі чинники довгострокового і стійкого зростання”[5].

Сьогодні класова боротьба між працею й капіталом не тільки втратила ту містифіковану роль «локомотива» суспільного прогресу й провісника революційного повалення капіталізму, що приписували їй марксизм і більшовизм, але й перестала відігравати роль головного фактора соціально-політичної дестабілізації сучасного суспільства, якою вона дійсно була на попередніх етапах його розвитку. Антагонізм праці й капіталу трансформувався в «промислові відносини», конфліктні по своїй природі, але уведені в рамки закону й регульовані цілою системою інститутів посередництва, примирення й співробітництва.

Зміна характеру й суспільної ролі відносин між працею й капіталом обумовлено рядом обставин. Насамперед, підвищенням рівня добробуту промислових робітників, зміною їх способу життя, зростанням освіченості.

Нарешті, істотно змінилася соціальна структура суспільства: у країнах Західної Європи частка осіб, що працюють у сільському господарстві, склала 5,9% зайнятого населення, у промисловості - 32,5%, у сфері послуг - 61,7%[6]. При цьому варто взяти до уваги, що співвідношення між робітниками («синіми комірцями») і інженерно-технічним, управлінським і конторським персоналом («білі комірці») у промисловості істотно змінилося на користь останнього. Тим більше це стосується сфери послуг, де переважають службовці банків та інших фінансово-кредитних установ, персонал готелів і підприємств торгівлі й громадського харчування, особи, зайняті в засобах масової інформації й сфері дозвілля, державні чиновники тощо. Основна маса «білих комірців» разом із дрібними підприємцями, значною частиною селян і фермерів, кваліфікованими робітниками й більшістю працівників розумової праці, у цілому це від 60 до 80% усього населення, створюють так звані «середні верстви», які є соціальною спорою нинішнього суспільного лада в європейських країнах з усіма його економічними й політичними інститутами.

Таким чином, країни Європи, якщо не всі, то переважна більшість, більш-менш стабілізували соціальну структуру й соціальні відносини, створивши, по суті, нову систему регулювання суспільних процесів, що дозволяє періодично знімати протиріччя,

що накопичуються.

Дана система відрізняється різноманіттям механізмів, форм і методів регулювання, а також наявністю великої кількості зв'язків між ними. Ключовим питанням її функціонування є підтримка необхідної гнучкості, подолання тенденції до окостеніння, властивої будь-якому суспільству. Саме тому основний напрямок пошуків шляхів її вдосконалювання – це забезпечення рівноваги між регулюючою роллю держави й іншими, механізмами, які природно сформувалися в процесі суспільного розвитку.

Правовим фундаментом соціальної політики ЄС є Договір про Європейський Союз (у його Амстердамській версії) і Договір, що заснував Європейське співтовариство (ревізований Договір, що заснував ЄЕС, також у його Амстердамській версії). Рамки цієї діяльності визначені в ст. 3 другого із цих Договорів. Згідно з ним, до сфери компетенції інститутів ЄС віднесені:

- а) усунення перешкод вільному пересуванню осіб;
- б) сприяння координації політики зайнятості державами-членами, з метою підвищення її ефективності;
- в) політика в соціальній сфері, включаючи Європейський соціальний фонд;
- г) зміцнення економічної й соціальної згуртованості;
- д) політика в сфері навколишнього середовища;
- е) сприяння досягненню високого рівня захисту здоров'я;
- ж) сприяння високоякісній освіті, професійному навчанню й розквіту культури в державах - членах;
- з) сприяння посиленню захисту споживачів[7].

З організаційної точки зору, розробка й здійснення загальної стратегії зайнятості забезпечується функціонуванням як головних, інститутів ЄС - Європейської ради, Ради, Комісії, Європарламенту, Суду, а також Економічного й соціального комітету й Комітету регіонів, так й спеціалізованих установ, функціонально пов'язаних саме із соціальною політикою. Цю систему взаємодії інститутів ЄС і держав - членів, так само, як і організаційний механізм, за допомогою якого здійснюється угоджена політика зайнятості, можна назвати типовою для нинішнього етапу розвитку ЄС.

В цьому аспекті, в рамках розгляду соціальної політики ЄС, на нашу думку, виявляться дуже важливим та необхідним порушення питання про співвідношення національної й наднаціональної соціальної політики. При чому дане питання потребує аналізу в рамках функціонального підходу.

Треба відмітити той факт, що політика, здійснювана інститутами ЄС, із самого початку й протягом всієї історії європейської інтеграції була надбудовою над політикою, що проводиться національними урядами. Ці два рівні прийняття рішень та їх виконань відрізняються друг від друга функціонально. Базовим був і залишається національний рівень, навіть там, де до органів ЄС перейшло виключне право прийняття рішень (наприклад, митна політика, висновок торговельних угод із третіми країнами, валютна політика), оскільки передача державою-членом якоїсь частини своїх суверенних прав не означає його відмови від них. Як правило, ці два рівні співвідносяться як такі, що взаємодоповнюють один одного. Саме цей варіант реалізований у сфері соціальної політики.

Основною функцією соціальної політики держави в країнах ЄС є перерозподіл суспільного продукту з метою забезпечення колективних соціальних потреб (охорона здоров'я й охорона праці, захист навколишнього середовища, утворення й професійне навчання) і соціального забезпечення тих груп населення, які потребують підтримки держави (пенсіонери, особи з нульовою або обмеженою працездатністю, безробітні, багатодітні родини тощо). Саме ця нова функція, ці нові напрямки державного регулювання знайшли відбиття в теорії й практиці «держави добробуту».

Основною функцією наднаціональної соціальної політики є координація й гармонізація соціальної політики, здійснюваної державами-членами, і лише вторинним є використання й перерозподіл обмежених фінансових ресурсів для здійснення соціальних програм, що представляють спільний інтерес для держав-членів та сприяють розвитку інтеграції в цілому. Програма дій у соціальній галузі передбачає подальше просування в цьому напрямку з тим застереженням, що зараз не ставиться завдання повної гармонізації. Безсумнівно, ця тенденція буде розвиватися, оскільки вона викликана об'єктивною причиною. Чим більш далеко заходить процес формування єдиного економічного простору, тим сильніше діють імпульси до формування єдиного соціального простору. Але цей процес розтягнеться на багато десятиліть.

До основних якостей єдиного економічного простору звичайно відносять його гомогенність. Проте, зараз, після значного розширення ЄС її можна вважати доволі відносною.

Це стосується й формування єдиного соціального простору в ЄС. Він не є однорідним, якщо мати на увазі фактичну соціальну ситуацію в окремих державах-членах. Особливо це стосується їх

регіонів, між якими зберігаються набагато більш різкі розходження, ніж між країнами. У великій мірі саме тому процес формування такого простору розвивається повільно. „При всьому тому є чотири напрями наднаціонального втручання, які в широкому значенні можна сприймати як „соціальну політику”. Це загальна сільськогосподарська політика; фонди – регіональний, соціальний і фонд згуртування; трудове законодавство (охорона здоров’я і безпечних умов праці, забезпечення рівної оплати за рівну працю); регулювання у сфері охорони навколишнього середовища і захисту споживачів”[8].

Трохи швидше створюється єдиний соціально-правовий простір. Крок за кроком ЄС просувається до загальних для всіх країн правових норм, які регулюють вільне пересування осіб, їх трудову й професійну діяльність, і вже згадані безпеку праці й охорону здоров’я, захист навколишнього середовища й прав споживачів тощо.

Треба відзначити, що дана тенденція не залишилася непоміченою. Зокрема, окремі дослідники зазначають, що: «майбутня “соціальна Європа” виникне не як наднаціональна держава добробуту, а як усе більше багатий простір політики й інститутів соціального регулювання»[9].

В цьому сенсі, з точки зору соціально–економічних аспектів міждержавного співробітництва, у ЄС немає місця як диктату, так і утриманству. Більш слабким країнам, звичайно, може виділятися допомога з колективних фондів, що відповідає принципам міжнародної солідарності, однак ці засоби повинні йти на чітко застережені цілі, а не на рутинне латання дір у бюджеті. Загалом обсяг такої допомоги обмежений не фінансовими можливостями благополучних учасників угруповання, а їх готовністю витратити засоби на реалізацію своїх власних цілей, пов’язаних із соціальним і економічним згуртуванням інтеграційного співтовариства. Інакше кажучи, вони будуть платити за розвиток більш слабких партнерів, якщо порохують, що це сприяє консолідації об’єднання й що вони від цього виграють (зокрема, за рахунок поліпшення інвестиційного клімату, розширення ринків збуту, соціальної й політичної стабільності). Якщо благополучні держави не бачать вигод від подібної солідарності, то примушувати їх до таких виплат даремно.

Важливим висновком для України має слугувати те, що європейська інтеграція є інструментом для досягнення економічних, соціальних і політичних цілей. Зокрема, в ЄС „значна увага приділяється подальшому розвитку соціального діалогу на європейському рівні й залученню країн ЦСЄ до соціальних програм

Євросоюзу”[10]. „...Соціальна згуртованість є не тільки самоціллю, але й засобом для економічного розвитку, який зі свого боку, повинен забезпечити матеріальну базу європейської соціальної моделі”[11]. Крім того, необхідно зазначити, що парадигма, яка розвивається останнім часом в рамках соціальної моделі ЄС, описує тепер не „благополучну” державу, яка забезпечує в основному пасивних громадян, а „благополучне” суспільство, що ґрунтується на активних громадянах, яких держава при необхідності активізує, а за нагальної потреби матеріально і морально підтримує. Це може сприяти участі громадян у житті суспільства, що знову ж, сприятиме зміцненню європейської соціальної моделі[12]. Отже, європейська інтеграція певним чином стимулює економічне зростання, і завдання національних урядів полягає в тому, щоб отримати максимальний зиск від використання такого каталізатора.

В цьому аспекті, Україна в рамках наближення до членства в ЄС та маючи Конституцію європейського зразка, повинна також мати європейське законодавство і відповідний рівень життя своїх громадян. Законодавство, перш за все, визначає суть та ефективність демократії. Демократичні принципи сприяють удосконаленню державного управління, реформуванню політики й економіки, виробництва, життя і діяльності громадян.

Однією з передумов створення в країні стабільного, передбачуваного законодавства слід вважати вступ України до СОТ, який має істотно скоротити поле для можливої корупції й сприяти детінізації економіки, посиленню можливостей для легального бізнесу, поліпшенню інвестиційного клімату. Ось ці позитивні характеристики є надзвичайно важливими для нашої країни. Довгостроковий ефект від впровадження таких положень, безсумнівно, має позитивні тенденції.

Крім того, є підстави вважати, що внаслідок цього підсиляться можливості протидіяти дискримінаційним мірам, з якими Україна зіштовхується на світових ринках, оскільки в цьому випадку ці міри будуть уже регулюватися багатосторонніми правилами. Буде обмежена можливість застосування дискримінації на суґубо двосторонній основі. Насамперед, мова йде про поліпшення режиму доступу до іноземних ринків. З’являється можливість активного протистояння антидемпінговим розслідуванням, які активно застосовуються проти України.

Приєднання України до СОТ також є імперативною умовою початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною і Євросоюзом. Невиконання цієї умови Україною змушує її традиційних

торговельних партнерів - країни Центральної Європи й Балтії, які є членами ЄС, - денонсувати вже укладені двосторонні угоди про вільну торгівлю.

У контексті економічної інтеграції в першу чергу стоїть питання про вивчення досвіду відкриття економіки у зовнішнє середовище. Передбачається, що відкриття економіки у довгостроковій перспективі є суттєвим чинником загальноекономічного зростання. До того ж приналежність до ЄС дасть нові можливості громадянам України в рамках вільного руху робочої сили в межах об'єднання, нових освітніх можливостей тощо. Все це у кінцевому підсумку визначає соціальні детермінанти європейської інтеграції.

Нинішня світова ситуація характеризується глобальною трансформацією усіх країн світу до нового якісного стану, нового типу цивілізації третього тисячоліття. Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їх вплив. Наша країна не може залишитися осторонь цього процесу. Самостійність України зовсім не означає її самоізоляції на міжнародній арені. Об'єктивною необхідністю є поступове, але неухильне включення України до світових інтеграційних процесів, насамперед, у галузі економіки та соціальної сфери.

Але слід чітко уявляти, що процес інтеграції це дуже складний і тривалий процес, який може мати для країни, що стає на цей путь, різноманітні наслідки. Темпи та можливі наслідки такої інтеграції знаходяться в залежності від цілої низки конкретних обставин кожної країни - стартових економічних, соціальних, внутрішньо- та зовнішньополітичних умов, ставлення до цього процесу з боку різних верств населення тощо.

До питань, які викликають заклопотаність Євросоюзу, відносяться забезпечення стабільного економічного росту, створення привабливого інвестиційного клімату, скасування податкових пільг, суперечливі процедури перегляду результатів приватизації, зміцнення судової галузі влади, подолання корупції, адаптація національного законодавства до норм Європейського Союзу, проведення територіальної й адміністративної реформи. Очевидно, що успішній європейській інтеграції повинні передувати глибока модернізація економіки, удосконалювання правової й соціальної системи в державі.

Труднощі на шляху європейської інтеграції України обумовлені

чинниками перехідного періоду. Україна ще не досягла високих параметрів реформування економіки і має значні розходження зі стандартами і характеристиками розвиненої ринкової економіки. Найбільш проблемними питаннями для України є іноземне інвестування, захист прав власності, слабкість банківської системи, прозорість дій влади в бізнесі і в інших сферах. Для їх успішного вирішення та для досягнення Україною рівня соціально-економічного розвитку країн ЦСЄ потрібні рішучі і послідовні дії законодавчої і виконавчої влади.

В цьому сенсі, висока вмотивованість в рамках стратегії інтеграції України в Європейський союз, яка власне й визначає основні напрямки співробітництва України з Європейським Союзом - високий рівень політичної інтеграції, уніфікації права, економічне співробітництво, соціальне забезпечення й культурний розвиток, має суттєво зарадити вирішенню вищевказаних проблем.

Отже, вступ України в ЄС є однією з найбільш актуальних проблем, рішення якої буде сприяти економічному росту, соціальному розвитку й підвищенню добробуту держави і його громадян. Але поки в Україні не покращиться демократичний рівень суспільства, не буде досягнуто реальної єдності принципів і цінностей із країнами-членами ЄС, не зросте рівень життя її можливості вступу в ЄС будуть відстрочені разом з відповідними інвестиціями й статусом.

Роблячи певні висновки, основними позитивами євроінтеграції у соціальній сфері можна вважати такі:

- вільне пересування громадян в межах ЄС, єдиний освітньо-культурний простір;
- можливість отримання коштів з бюджету ЄС на цільові потреби;
- підвищення якості товарів та послуг до стандартів ЄС;
- здешевлення банківських кредитів для населення та промисловості;
- підвищення рівня оплати праці для громадян;
- модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства;
- поглиблення культури демократії і повага до прав людини.

Таким чином, соціальні досягнення об'єднаної Європи являють собою неабиякі чинники та мотиваційні стимули вступу України до ЄС. При цьому Україна зможе посісти належне місце в Європі та світі лише за умови становлення шляху розвитку, фундамент якого має бути закладений у процесі побудови чіткої та виваженої проєвропейської внутрішньої та зовнішньої політики.

1. Basic Statistics of the Community. - 31st ed. Brussels-Luxembourg, 1994. - P.42, 157. 2. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2001. – С. 302. 3. Employment in Europe, 1997. Luxemburg: Office for official Publications of the European Communities, 1997. - P.67-68. 4. Г. Вооп. Расширение ЕС: экономическое измерение и политические последствия // Европейские страны СНГ: место в «Большой Европе» / Под ред. В. Грабовски, А.В. Мальгина, М.М. Наринского (отв. ред.). – М.: Международные отношения, 2005. – С. 127. 5. Там само. 6. Підраховано за : Basic Statistics of the Community. - 31st ed. Brussels-Luxembourg, 1994. – P. 138. 7. European Union. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. Luxemburg: Office for official Publications of the European Communities, 1997. - P.43-44. 8. М. В. Стрежнева. Общее европейское экономическое пространство: концепция и реальность // Европейские страны СНГ: место в «Большой Европе» / Под ред. В. Грабовски, А.В. Мальгина, М.М. Наринского (отв. ред.). – М.: Международные отношения, 2005. – С. 135. 9. Majone G. The European Community Between Social Policy and Social Regulation // Journal of Common Market Studies. – Oxford, 1993. - Vol. 31, No. 2. - P. 168. 10. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Вказ. Праця. – С. 302. 11. Л. Вітте. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? – К.: Заповіт, 2006. – С. 42. 12. Див.: там само. – С. 42-43.